

Lægdsruller og Søruller

Ulrich Alster Klug - 2008 - dannebrog@dk-yeoman.dk - www.dannebrog.biz

Lægdsruller og søruller indeholder oplysninger om værnepligtige drenge og mænd, dvs. dem der *kunne* udskrives til tjeneste ved hæren og flåden.

Hvem var værnepligtig?

Indtil 1852 (fra fødselsårgang 1825 at regne) var bondefødt mandkøn samt søfarerne i byerne værnepligtige - værnepligten beregnedes efter faderens erhverv. Fra 1852 og frem har der været almindelig værnepligt for alle våbenføre mænd med dansk statsborgerskab.

Dvs. at indtil 1852 var borgerskabet i byerne, gejstligheden og adelen fritaget for værnepligt. Man kunne ikke løse borgerskab i en by, med mindre man var fri for værnepligt.

Eneste (hjemmeboende) søn af en gammel gård- eller husmand (dvs. en mand over 60 år) kunne ikke indkaldes, ligeledes var eneste søn af en gårdmandsenke fritaget for at møde.

Op gennem første halvdel af 1800-tallet fritoges også herregårdenes skytters og forvalteres og skovfogeders sønner, ligesom landsbysmedes og mølleres og hedeopdyrkeres og hør dyrkeres sønner også blev fritaget, men derfor kan de stadig godt stå i lægdsrullen!

Hvad oplyser lægds- og søruller?

Lægdsrullen oplyser: Faders navn og evt. stilling (for uægte børn dog moders navn), alder (eller fødselsdato og år), fødested, bopæl (i Kbh. fra 1842 nøjagtig adresse), evt. oplysninger fra sessionen (f.eks. om handicaps og sygdomme), erhverv, indkaldelse og hjemsendelse fra hæren eller flåden, samt oplysning om flytning og tilladelse til at forlade lægdet eller landet.

Hvornår blev de optaget i rullen?

Årstal	Nedre grænse	Øvre grænse
1788-1808	0 år	35 år
1808-1849	0 -	45 -
1849-1861	14 -	37 -
1862	15 -	37 -
1863-1871	16 -	37 -
1872-	18 -	35 -

Årene er i løbende aldersår, dvs. fra 1872 blev drengene optaget det kalenderår, de fyldte 18.

Indtil 1788 førtes lægdsrullerne af godsejeren, som havde udskrivningspligten, sessionslister kan evt. findes i amtsarkivet eller retsbetjentarkivet. 1788 overtog staten udskrivningspligten.

Lægdsrulleåret

Indtil 1852 gik lægdsrulleåret fra 1. maj til 30. april. Dvs. at en dreng, der er født 1. maj, 1811 står i rullen for 1812, mens en dreng født 1. april 1811 står i rullen for 1811.

Hvad er et lægd?

Et lægd svarer som regel til et sogn i udstrækning. Lægdet kan være udelt (så udskrives der i lægdet enten kun til flåden eller kun til hæren) eller delt (så udskrives nogle fra lægdet til flåden og andre til hæren).

Inddelingen indtil 1868

Landet deltes i grupper (med nr.), der deltes i amter (med navne), der deltes i lægder (med nr. (og navn)). Årene betegnes med bogstaver.

Inddelingen 1868ff.

Landet deltes i udskrivningskredse (med nr.), der deltes i lægder (med nr.). Årene betegnes med bogstaver.

Lægdsrullerne 1788-1850

Hovedrulle hvert tredje eller fjerde år, *tilgangsruller* i de mellemliggende år.

Hovedrullen omfatter alle værnepligtige, som

- boede i lægdet ved årets begyndelse,
- blev født i lægdet i løbet af året eller
- tilflyttede lægdet i løbet af året.

Lægdsrullerne 1850-1868

Hovedrulle hvert 6. år - *tilgangsruller* i de mellemliggende år.

Lægdsrullerne 1868ff.

Der føres hvert år en *tilgangsrulle*, som indeholder årets nye værnepligtige samt de i året tilflyttede. Efter 11 års forløb omskrives de da tilbageblevne i rullen i en *omskrevet rulle*.

Sørullerne 1800-1860

Sørullerne deles i tre grupper:

1) <i>ungdomsrullen</i> ,	hvor i drengene står, indtil de kommer på session.	(0-18 år)
2) <i>hovedrullen</i> ,	hvor i de våbenføre mænd står,	(18-35 år)
3) <i>ekstrarullen</i> ,	hvor i de mænd, der har været indkaldt, findes, så de kan genindkaldes.	(35-ca.50 år)

De i sørullerne givne oplysninger svarer til de i lægdsrullerne givne, desuden oplyses om, hvorvidt matrosen er u-, halv- eller helbefaren.

Princippet med hovedruller ca. hvert tredje år, og tilgangsruller i de andre, er også gældende for sørullerne.

Sørullerne 1860-1912

Fra 1860 føres og betegnes rullerne på samme måde som lægdsrullerne (dvs. med tilgangsruller og omskrevne ruller), og alle mænd optages først i lægdsrullen for så som halvbefaren at kunne overføres til sørullen. I 1912 ophører sørullerne, og deres værnepligtige stod herefter i lægdsrullen.

Oplysning om indkaldelse

Oplysning om indkaldelse står som regel både, når manden er indkaldt og når han er hjemsendt. Indtil 1868 er det som regel bedst at finde oplysningen ved hjemsendelsen, fordi den er mere præcis. Herfra går man til hærens *stambøger* eller flådens *divisionsprotokoller* på Rigsarkivet i Kbhvn.

Flyttemeddelelser 1788-1868

Man benytter inddelingen i amter og lægder samt bogstav for året til at betegne flytninger, f.eks. *Randers Amt - 17 - R 14*, kan betyde flyttet år 1842 til Randers amts lægd 17, hvor han fik løbenr. 14.

Flyttemeddelelser 1868ff.

Man benytter inddelingen i udskrivningskredse og lægder samt bogstav for året, f.eks. *I - I - U - 2435*, der betyder, at manden flyttede i året 1896 til usk. 1, lægd 1, hvor han fik løbenummer 2435 (usk. 1 - lægd 1 er forresten Kbh.).

Flytninger ca. 1855-1868

I overgangsperioden med de i 1868 tilbage til ca. 1856 omnummererede lægdsruller skal man passe på! Gælder henvisningen nu efter nye eller gamle system? Begge lægdsnumre er angivet i lægds- og søruller fra denne periode, og man må prøve sig frem. Sørullerne på RA bestilles efter de nye numre, ligesom lægdsrullerne også findes efter de nye numre, og i selve rullen er henvisningerne indtil 1868 foretaget med de gamle numre, som med besvær kan findes.

Eksempel på mænd i lægdsrullerne

Udskrifter (delvis konstrueret eksempel):

Hovedrulle 1814, Snejbjerg Sogn, Ringkøbing Amt = Lægd 34, gruppe 5, år L.

Gl. løbenr.	Nye løbenr.	Fædrenes og Sønnernes Navne:	Fødested:	Alder:	Opholdssted:	Vedtegninger:
42	32	Niels Wiborg	Helstrup	16	-	24 A 157
90	75	Peder Christian	Helstrup	7	-	76 C 202
131	110	Friderich Clemen	Helstrup	3	-	76 C 203

Hovedrulle 1817, Bording Sogn, Ringkøbing Amt = Lægd 76, gruppe 5, År C:

34 L 75	C 202	Niels Wiborg	Helstrup	10	Hestlund	F 34 - 78
34 L 110	C 203	Christian Friderich Clemen	Helstrup	6	Hestlund	F 34 - 112

Hovedrulle 1820, Snejbjerg Sogn, Ringkøbing Amt = Lægd 34, gruppe 5, År F:

76 C 202	78	Niels Wiborg	Helstrup	13	Klitsgaard	tj. Gmd. Ole Jensen
76 C 203	112	Christian Friderich Clemen	Helstrup	9	Helstrup	76 F 18 hjemme 76 F 19

Tilgang i Hovedrulle 1820, Bording Sogn, Ringkøbing Amt = lægd 76, gruppe 5, År F:

34 F 78	F 264	Niels Wiborg	Helstrup	13	Hestlund	
34 F 112	F 165	Christian Friderich Clemen	Helstrup	9	Hestlund	

Hovedrulle 1824, Bording Sogn, Ringkøbing Amt = lægd 76, gruppe 5, År K:

264	138	Niels Wiborg	Helstrup	16	Hestlund	kommer tilbage til sognet - Sess. 1826.
165	139	Christian Friderich Clemen	Helstrup	12	Hestlund	kommer tilbage til sognet

Fælles anmærkning: Med Forældrene uden Rigtighed afgaaet til Them Sogn, Aarhus Amt, 1824.

Hovedrulle 1827, Bording Sogn, Ringkøbing Amt = lægd 76, gruppe 5, År B:

138	110	Niels Wiborg	Helstrup	19	Hestlund	Jy. Reg. 1830
139	111	Christian Friderich Clemen	Helstrup	15	Hestlund	

Hovedrulle 1830, Bording Sogn, Ringkøbing Amt = lægd 76, gruppe 5, År E:

110	97	Niels Wiborg	Helstrup	22	Hestlund	Jy. Reg. 1 - 418
111	98	Christian Friderich Clemen	Helstrup	18	Hestlund	Sess. 1830

Læg mærke til angivelsen Jy. Reg. 1830; den betyder, at han i året 1830 er indkaldt til Jydske Regiment, men først da han kommer tilbage efter endt tjeneste angives også kompagniet, nemlig 1. kompagni, og løbenummeret, nemlig nr. 418 indenfor dette.

Hvad skal man vide indtil 1868?

Du skal kende - enten

1) Mandens navn og bopæl i et år, hvor der er hovedrulle.

- Han kan da findes i Hovedrullen for det år, han boede der. Eller

2) Mandens navn og fødeår og fødested.

- Han kan da findes i hoved- eller tilgangsrollen for det lægdsrulleår (1. maj til 3. april), han var født. Eller

3) Mandens navn og tilflytningsår og -sted,

- han kan da findes i tilgangsrollen (evt. hovedrullen) for tilflytningslægdet for det år, han tilflyttede.

Hvad skal man vide efter 1868?

Du skal kende enten:

1) Mandens navn og fødeår, samt hans bopæl i det år, han fyldte 18 (d.v.s. da han blev optaget for første gang i lægdsrollen).

- Han kan da findes i Hovedrullen for det år og lægd, han boede i, da han fyldte 18 år. - eller

2) Mandens navn, samt hvilket år han flyttede til et givet sted.

- Han kan da findes i tilgangsrollen for det år og lægd, han flyttede til.

Tilgængelighed og hjemsted

Der er 75 års tilgængelighedsfrist på lægdsruller. – Rullerne ses som følger:

Arkiv: Arkivfond:	Landsarkiverne	Landsarkivet i Kbh.	Rigsarkivet
Retsbetjentene	kladder til stedlige lægdsruller indtil 1850 (hvis bevaret)	kladder til lægdsrullerne indtil 1850 (når bevaret)	film af nogle af de bevarede lægdsruller indtil 1850
Udskrivningskredsene	de originale, stedlige lægdsruller og søruller ca. 1850ff.	de originale, stedlige lægdsruller og søruller	
Statens lægds- og søruller	Film af statens lægdsruller ved LAK og sørullerne ved RA (indtil 1860) for eget område	alle lægdsruller 1789ff., dog udskrivningskredsene for Kbh.	Statens søruller 1800-1912
Godsejernes lægdsruller	De stedlige godsarkiver	De stedlige godsarkiver	
Gamle, spredte lægdsruller	Amtsarkiverne indtil ca. 1800	Amtsarkiverne indtil ca. 1800	

Desuden findes på RA film i Landrådsarkiverne af de nord-slesvigske lægdsruller 1864-ca. 1920, hvilke ligger i original ved LAA.

Forsvarets stambøger

Hæren (landmilitæretaten) består af:

- Infanteriet,
- rytteriet,
- artilleriet og

Desuden findes nu

- luftvåbenet - og så er der
- Flåden (se nedenfor).

Alle Forsvarets grenes arkiver findes ved Rigsarkivet. Det meste skal bestilles hjem fra fjernmagasinet i Glostrup.

Stambøgerne indtil 1785 er almindeligvis kasseret, og selv efter 1785 ser det ud til, at en del stambøger er gået tabt.

Stambøgerne fra perioden 1785 til ca. 1900 findes almindeligvis på film, som står fremme på Rigsarkivets læsesal. Filmfortegnelsen går delvis efter de originale navne på hærens enheder.

Registraturen for hæren benyttes således

I Hærens enheders navnefølge findes frem til sidste eller nuværende navn.

I Registeret til Registraturen for Forsvarets arkiver findes frem til, hvilket ringbind enhedens materiale findes i.

I det pågældende ringbind findes under afsnit G stambøger. - Man bestiller så stambogen fra det kompagni / afdeling og år, som er relevant.

Når man har fået fat i stambogen eller filmen, er det som regel blot at lede derudaf. Man leder efter mandens navn.

Husk, at også hvervede (professionelle) soldater og hærens håndværkere findes i stambøgerne.

Stambøgernes oplysninger

Stambøgerne kan være delt i særskilte afsnit for officerer, underofficerer, spillemænd, håndværkere og værnepligtige.

For frimandskompagnier, der bestod af værnepligtsfrie mænd, der indtil 1852 lod sig hverve til hæren, findes særlige stambøger. Det er værd at mærke sig, at disse mænds sønner var fri for værnepligt.

Stambøgerne oplyser

Navn, fødested (evt. kun landet), alder eller fødselsår og dato, indkaldelsesdato og hjemsendelsesdato, rang, evt. kontraktens indgåelsesdato og varighed, samt evt. straffe og i ældre tid også religion.

Straffe ses enten i straffebøgerne (under enhedens arkiv) eller justitsprotokollerne (i auditørarkivet, der henvises i enhedens indledning til det relevante auditørarkiv).

Flådens divisionsprotokoller

Flådens registratur er en del af Forsvarets Arkivers registratur. Materialet findes ved Rigsarkivet i Kbh. Flåden deltes i fem divisioner. I stedet for egentlige stambøger førtes en *divisionsprotokol* for hver division - disse blev omskrevet ca. hvert tredje år.

Mændene betegnedes ved divisions- og løbenummer.

De indkaldte blev ofte først indført i særlige lister over tilkomne værnepligtige - heri ses mændenes divisions- og løbenumre. Desuden findes mandskabslistes over besætningerne på flådeskibenes togter og logbøger for togterne.

Holmens faste stok, som var en del af flådens mandskab, findes i *Nyboders husbøger* (ca. 1800-1920), hvor det ses, hvem der boede i hver lejlighed, desuden oplyses om tidligere adresse, fødested og henvisning til næste adresse. Husbøgerne står fremme i publikumsmagasinet.

Websteder

- Landsarkivet i Kbh^s foldere på <http://www.sa.dk> => Brug arkivet => Foldere til download => Lægdsruller og Lægdsruller forkortelser.
- <http://www.sa.dk> => Mest brugte arkivalier => Lægdsruller og Stambøger og stamkort.

Rigsarkivets folder om 'De slesvigske krige 1848-50 og 1864' dvs. om pensioner af 1898 og 1914 samt erindringsmedaljerne. som fås på RA.

Sammenslutningen af Slægtshistoriske Foreningers hæfter, nr. 5: -Slægtsforskere: Lad os stå vagt og værne!
www.ssf.dk

I arkivernes lægdsrulle- og sørulleregistraturer findes flere litteraturhenvisninger.